

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ДИСЦИПЛІНИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянуто актуальне питання вищої освіти – формування особистісно орієнтованих цінностей студента, з'ясовано різні наукові підходи до розкриття сутності поняття «ціннісні орієнтації», окреслено особливості процесу вибору і створення особистісної системи цінностей. Схарактеризовано роль і значущість соціально-гуманітарних дисциплін, виокремлено навчальні дисципліни – історія України, філософія, соціологія, політологія, економічна теорія та ін. – як стержневі соціально-гуманітарні дисципліни у процесі професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови.

Ключові слова: *цінність, ціннісні орієнтації, майбутні учителі іноземної філології, соціально-гуманітарні дисципліни.*

В статье рассмотрен актуальный вопрос высшего образования – формирование личностно ориентированных ценностей студента, выяснено различные научные подходы к раскрытию сущности понятия «ценностные ориентации», определены особенности процесса выбора и создания личностной системы ценностей. Охарактеризованы роль и значимость социально-гуманитарных дисциплин, выделены учебные дисциплины – история Украины, философия, социология, политология, экономическая теория и др. – как стержневые социально-гуманитарные дисциплины в процессе профессиональной подготовки будущих учителей иностранного языка.

Ключевые слова: *ценность, ценностные ориентации, будущие учителя иностранной филологии, социально-гуманитарные дисциплины.*

The topical question of modern high education is considered in the article – personally referenced values of student forming. Scholarly approach to essence's revelation of concept «value orientations», that is substance of motivate and value sphere of personality is elucidated. Peculiarities of election process and process of personally value system of future teacher creation, that forming in active definition by content's subject of society values, valuation of it's value and importance for self are described. The role and importance of social-human disciplines in time of student's training in pedagogical university are defined, these disciplines able to open social demands and human orientation of young generation professional training. Educational disciplines are single out – history of Ukraine, philosophy, sociology, political science, economical theory and others – as pivotal social-human disciplines in the process of future teachers of foreign languages professional training.

Key words: value, value orientation, future teacher of foreign languages, social-human disciplines.

Постановка проблеми. Модернізація системи освіти, як це визначено в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, передбачає якісні зміни у системі формування чітких орієнтирів щодо матеріальних та духовних цінностей, які безпосередньо мають вплив на рівень професійної підготовки особистості [5]. У зв'язку з цим ця проблема є предметом обговорення під час наукових конференцій, семінарів, круглих столів тощо. Зокрема, в ухвалі VII Міжнародної науково-практичної конференції «Наука і соціальні проблеми суспільства: трансформація цінностей у сучасному світі», яка відбулася 23–24 травня 2013 р. у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, наголошується, що в основу системи освіти та виховання має бути покладено формування «нового типу людини» з іншою, ніж раніше, системою цінностей [10]. А тому в умовах глобалізаційних процесів дослідження формування ціннісних орієнтацій особистості у професійній діяльності розглядаємо у контексті актуальних проблем сучасного педагогічного дискурсу, а також особистісного підходу в підготовці вчителя іноземної мови.

Цінності відіграють важливу роль в житті суспільства. Якщо знання відповідає на питання «Як діяти?», то цінності дають відповідь на питання «Для чого діяти?», вони є метою діяльності. Цінності виступають основою формування й розвитку ціннісних орієнтацій особистості, мотивують її діяльність і поведінку, оскільки визначення й утвердження людини в світі й прагнення до мети теж обов'язково співвідносяться з цінностями, які належать до внутрішньої характеристики і структури особи. Оцінне відношення людини до навколишнього світу вивчає наука аксіологія (з грецького «axios» – «цінність»).

Така ситуація зумовлює зміни освіти у напрямі гуманізації освітнього процесу у вищому педагогічному закладі під час підготовки вчителя до професійно-творчої діяльності.

Проблема ціннісних орієнтацій особистості є однією із пріоритетних у сучасному освітньому просторі, особливо в умовах тих змін, що відбуваються в нашій країні. З огляду на це, перед системою вищої освіти поставлено складні завдання – забезпечити у процесі професійної підготовки не тільки певний освітньо-кваліфікаційний рівень, але й сформувати систему ціннісних орієнтацій особистості. Адже власне молодому поколінню належить у майбутньому впроваджувати в реальному житті пріоритети розвитку кожної окремої особистості, суспільства, нації, людства у цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням професійної підготовки педагога були присвячені дослідження, авторами яких є А. Алексюк, І. Зязюн, О. Коберник, Г. Пустовіт, І. Соколова, О. Сухомлинська, М. Стельмахович, М. Шкіль, М. Ярмаченко та ін.

Сучасну вітчизняну модель професійно-педагогічної підготовки,

спрямовану на передачу майбутньому спеціалісту необхідних знань, умінь, навичок, сформував І. Зязюн. Учений акцентує увагу на необхідності зміни стратегічних глобальних цілей педагогічної освіти, перестановки акценту зі знань спеціаліста на його людські цінності, особистісні якості, що постають водночас і як ціль, і як засіб підготовки до майбутньої професійної діяльності [3].

Проблема професійно значущих особистих характеристик учителя, що забезпечують ефективність його діяльності, завжди була предметом спеціального теоретичного й експериментального вивчення вітчизняних і зарубіжних дослідників: М. Євтуха, І. Зязюна, А. Капської, О. Коберника, Н. Кузьминої, А. Кучерявого, А. Маркової, С. Ніколаєвої, В. Семиченко та ін.

Мета статті – окреслити основні підходи до процесу формування ціннісних орієнтацій особистості, з'ясувати сутність поняття «ціннісні орієнтації», схарактеризувати їх особливості і роль у процесі підготовки майбутнього вчителя іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблематика праць сучасних науковців зорієнтована на ціннісну орієнтацію майбутніх педагогів, є наслідком кардинальних змін, що відбуваються в соціокультурному просторі в цілому і в освіті зокрема. З цього приводу слушною є думка О. Коберника: «У суспільстві з'явилися нові цінності: саморозвиток, самоосвіта і саморегуляція особистості, – що стали основою нової парадигми в педагогіці – особистісно-орієнтованої освіти, водночас істотно розширився простір педагогічної діяльності сучасного учителя» [4].

Вивчення наукових праць з філософії, соціології, психології, педагогіки виявило, що поняття «ціннісні орієнтації» традиційно посідає в них одне з чільних місць протягом уже останніх десятиріч. Окремі аспекти проблеми формування ціннісних орієнтацій особистості висвітлено у працях В. Алексеєвої, В. Бакірова, А. Здравомислова, І. Кузнецова, Є. Подольської, Г. Тульчинської, Р. Шульги, В. Ядова та інших учених. Як свідчить аналіз наукових розвідок, підходи вчених до розкриття ролі ціннісних орієнтацій в житті окремої людини і суспільства суттєво змінювалися у часі згідно із загальними тенденціями розвитку суспільства. Ми з'ясували, що вперше в науковій літературі за радянських часів цей терм використав В. Ольшанський, який визначив ціннісні орієнтації як систему особистісних цінностей людини, детермінованих певними соціально-психологічними чинниками, тобто як один із способів функціонування цінностей у свідомості індивіда [7, с. 470–530].

Цінність – це багатоаспектне явище, зумовлене соціальними обставинами, які мають чітко визначений культурний зміст, що визначає позитивну або негативну оцінку світу в широкому значенні. Цінність – об'єктивна категорія, а ціннісна орієнтація – суб'єктивна. На думку Г. Рогової, «перехід цінностей у ціннісні орієнтації є свідченням об'єктивації особистості» [8, с. 57]. С. Гончаренко подає таку дефініцію поняття «ціннісні орієнтації» – це «вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтованої на певний

аспект соціальних цінностей, які формуються в процесі соціального розвитку індивіда, його участі в трудовому житті, виховання людини можна розглядати як керування становлення або зміною її ціннісних орієнтацій» [1, с. 357]. Таким чином, ціннісна орієнтація є ядром мотиваційно-ціннісної сфери особистості, що характеризується єдністю процесів саморегуляції й усвідомленого саморозвитку.

Система особистісних цінностей складається в процесі діяльного визначення суб'єктом змісту суспільних цінностей, об'єктивованих у творах матеріальної і духовної культури. Особистісними цінностями стають ті смисли загальнолюдських цінностей, по відношенню до яких суб'єкт самовизначився. Кожній людині властива індивідуальна специфічна ієрархія особистісних цінностей, що служать сполучною ланкою між духовною культурою суспільства і духовним світом особистості, між суспільною та індивідуальною свідомістю.

У процесі створення особистісної системи цінностей суб'єкт пізнає, визнає або не визнає, оцінює цінності й вибирає з них значущі для себе. У процесі встановлення значущості загальнолюдських цінностей людина піддає їх цінність оцінці, тобто усвідомлює ступінь їх відповідальності своїм потребам і можливість їх задоволення у сформованій ситуації. Цінність і оцінка висловлюють практичну взаємодію суб'єкта та об'єкта. Саме при такій взаємодії народжується оцінне судження як суб'єктивне встановлення цінності.

У результаті оцінки загальнолюдської цінності відбувається її вибір. Вибір цінностей являє собою свідому перевагу особистістю певних предметів, властивостей, форм діяльності, поведінки і відмову від інших аналогічних явищ. Ці переваги, стаючи визначальними факторами індивідуального існування, виявляються в усіх сферах людської життєдіяльності. У процесі вибору цінностей вирішальну роль відіграють пізнання цінностей і виникнення в людини почуття тотожності з ними. На основі особистісного самопізнання здійснюється усвідомлення і визнання цінностей як своїх – «мої цінності». Оцінювання цінностей, встановлення їх значущості для особистості відбувається на основі самооцінки. Механізми самоконтролю задіяні при виборі цінностей і свідомому їх засвоєнні в практичній діяльності. Засвоювані в практичній діяльності, особистісно прийняті цінності відображаються у свідомості людини у формі ціннісних орієнтацій і слугують важливим фактором соціальної регуляції стосунків людей і поведінки суб'єкта.

Цінними для нашого дослідження є напрацювання І. Соколової, котра наголошує, що аксіологічні домінанти мають вектор практичної спрямованості на професійну підготовку майбутнього вчителя у вищому навчальному закладі за умови, коли цілі, зміст і освітні технології підвладні аксіологічному орієнтуру; цінності, визнані й опановані майбутнім учителем, стають невід'ємними складовими емоційно-почуттєвої сфери і суб'єктивно-особистісної педагогічної дії, виступають орієнтирами людської поведінки та формування життєвих і професійних установок

студентів, майбутніх учителів-вихователів підростаючого покоління [9].

Однак концептуальні підходи до формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін достатньо не вивчені.

Згідно із Законом України «Про освіту», метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями [2]. У досягненні цієї мети – забезпеченні всебічного розвитку особистості – визначальна роль належить соціально-гуманітарним дисциплінам.

За переконанням професора П. П. Шляхтуна, нівелювання значення соціально-гуманітарних дисциплін у навчально-виховному процесі, зведення їх до суто історичних дисциплін позбавляє сенсу вищу освіту, обмежує її лише фаховою підготовкою [12, с. 15].

Упродовж багаторічної педагогічної практики науковці не виробили спільного погляду щодо того, які саме науки, а відповідно й навчальні дисципліни, є соціально-гуманітарними. Така ситуація спричинена історичними змінами. Ідеологізованість суспільних наук СРСР зумовила негативно-критичне ставлення до них (історія Комуністичної партії Радянського Союзу, марксистко-ленінська філософія, політична економія, науковий комунізм), тому назви «суспільні науки» та «суспільні дисципліни» («суспільствознавство») тепер майже не використовують. В сучасних актах Міністерства освіти та науки України такі дисципліни називаються по-різному: «соціально-гуманітарні дисципліни», «гуманітарні та соціально-політичні дисципліни», «дисципліни циклу соціально-гуманітарної підготовки».

У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що «гуманітарно освічена людина є такою, що самовизначається у суспільстві за допомогою системоутворюючих знань про моральні та духовні цінності, різноманітні культурні практики, що виводять людину за межі конкретного предмета, забезпечують відкритість до пізнання та самопізнання власне особистості [5]. Ми переконані, що саме соціально-гуманітарні дисципліни в повній мірі здатні розкрити перед студентами як певні соціальні вимоги, так і гуманістичну спрямованість професійної підготовки, оскільки дають знання про соціальні процеси, що відбуваються у суспільстві, формуючи світоглядну позицію, стійкий інтерес до освітнього процесу в цілому, національну та громадянську позицію.

Аналіз чинних державних документів та наукової літератури підтверджує зміни освіти у напрямі гуманізації освітнього процесу у вищій школі. Процес викладання дисциплін соціально-гуманітарного циклу має відбуватися крізь призму аксіології, що є фундаментом формування цінностей особистості.

Як вказує у своєму дослідженні Н. Нерух, соціально-гуманітарні

знання формують не просто культурну та освічену людину, вони є невід'ємною складовою професійної підготовки, оскільки сучасний фахівець, використовуючи всі можливості науково-технічного прогресу, інформаційно-комп'ютерного забезпечення, не працює суто з механізмами та обладнанням, проте реалізовує свої таланти, здібності, прагнення у соціальному оточенні, серед людей, суспільства з його історичним досвідом, традиціями, моральним укладом та етичними нормами, що втілюються у вчинках конкретних особистостей [6, с. 49].

Виокремити саме науки про суспільство як предмет дослідження з усієї багатоманітності гуманітарних дисциплін дає змогу назва «соціально-гуманітарні дисципліни». Її перша складова – «соціально» (лат. *socialis* – суспільний) – означає, що розглядаються саме науки про суспільство, а друга – «гуманітарні» (лат. *humanitas* – людство, людяність), – що йдеться про складові усієї багатоманітності гуманітарних наук. Назва «соціально-гуманітарні дисципліни» також допомагає уникнути використання дещо застарілої назви «суспільні дисципліни» (якщо це взагалі варто робити).

До основних соціально-гуманітарних дисциплін, крім офіційно визначених як нормативні «Історії України» та «Філософії», слід було б зарахувати також ті дисципліни, що вивчають основні сфери суспільного життя, – економічну теорію, соціологію, політологію, культурологію, націоналогію та ін., поки що окреслені як вибірккові.

Соціально-гуманітарні дисципліни є стрижневими у процесі формування професійних цінностей майбутніх учителів іноземної мови, ціннісного ставлення до обраної професії, що своєю чергою призводить до зростання професійної зрілості особистості. Зазначимо, що соціально-гуманітарні дисципліни спрямовані не лише на засвоєння студентами професійно значущих знань, а виконують широку загальноосвітню і виховну функцію. Гуманітарні знання, безперечно, є ефективним засобом уведення людини у світ культури, передачі людських цінностей, накопичених суспільством у процесі життя, історичного розвитку. Дисципліни соціогуманітарного блоку створюють широку змістовно-методичну базу для формування духовно-цінних орієнтацій студентів, оскільки у програмах курсів вивчаються такі теми, що мають загальнолюдське значення та великий потенціал не лише для вивчення матеріалу, а й для визначення їх ціннісної значущості. Переконані, що сучасна підготовка вчителя іноземної філології має базуватися на нових цінностях, що пов'язані із взаєморозумінням, співробітництвом, згодою, прагненням створити полікультурну, полілінгвістичну й поліетнічну українську державу європейського рівня.

Висновки і перспективи. Отже, проблема формування системи цінностей є однією з найактуальніших у професійній підготовці вчителя, зокрема формування стійкого інтересу до тих цінностей майбутньої педагогічної діяльності, що несуть у собі гуманістичний зміст учительської праці. Система цінностей педагога – це його внутрішній світ, що виникає найбільшою мірою як результат професійно-педагогічної підготовки у вищому навчальному закладі. Пріоритетними цінностями сучасної освіти є

національні цінності, залежні від досягнень національної культури, мистецтва і літератури, науки та техніки. Безумовно, зміст освіти у педагогічному університеті сприяє формуванню у студентів уявлень про ціннісні орієнтації, що впливають на їх життєдіяльність як членів соціуму. Важливо здійснювати цілеспрямований і мотивований вплив на розвиток аксіологічного потенціалу студентів, їхніх особистісних ціннісних орієнтацій. Перспективи подальших розвідок в аспекті порушеної проблеми вбачаємо у розробці системи педагогічних умов для формування професійних цінностей майбутніх учителів іноземної мови під час вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Закон України «Про освіту» зі змінами внесеними згідно із Законами № 76-VII (76–19) від 28.12.2014, ВВР, 2015, № 6, ст. 40 – щодо набрання чинності норм зазначеного Закону див. «Прикінцеві положення» (76–19).
3. Зязюн І., Крамущенко Л. Педагогічна майстерність / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко. – К. : Вища школа, 2004. – 422 с.
4. Коберник О. М. Організація життєдіяльності учнів сільської школи / О. М. Коберник. – К. : Міжнар. фін. агенц., 1998. – 92 с.
5. Національна доктрина розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002 [Електронний ресурс] // Нормативно-правові акти про організацію освіти у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
6. Нерух Н. Формування гуманістичної спрямованості майбутніх агрономів в процесі вивчення соціогуманітарних дисциплін : автореф. дис....канд.пед. наук. 13.00.04. / Н. В. Нерух. – 2009. – 20 с.
7. Ольшанський В. Личность и социальные ценности / В. Б. Ольшанський // Социология в СССР – Т. 1. – М., 1966 – С. 8.
8. Рогова Г. Аксіологічний аспект гуманітарної парадигми освіти / Г. О. Рогова // Грані – № 4 (72) – липень-серпень – 2010 – с. 56–59.
9. Соколова І. Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями : монографія / І. В. Соколова ; за ред. С. О. Сисоєвої. – Маріуполь; Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС. – 2008. – 400 с.
10. Ухвала VII Міжнародної науково-практичної конференції «Наука і соціальні проблеми суспільства: трансформація цінностей у сучасному світі». – 23–24 травня, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
11. Хомич Л. Аксіологічні основи професійної підготовки майбутнього вчителя: монографія / Л. Хомич. – Київ–Ніжин : ПП Лисенко М. М. – 2010. – 212 с.
12. Шляхтун П. Політологія (теорія та історія політичної науки): навч. посіб. / П. П. Шляхтун. – К. : Либідь, 2005. – 576 с.